

Dariusz Buksik

"Wychowanie moralne w zarysie",
Mieczysław Łobocki, Kraków 2002 :
[recenzja]

Seminare. Poszukiwania naukowe 19, 439-442

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mieczysław Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002, ss. 215.

Zagadnienie moralności jest dzisiaj bardzo szeroko dyskutowane i to zarówno na terenie pedagogiki, jak i psychologii. Podkreśla się także konieczność wypracowania metod badawczych, mogących być pomocą w kształtowaniu i wychowaniu młodego człowieka do postaw moralnych.

Sam termin *moralność* jest wieloznaczny. W sensie obiektywnym jest to zespół norm i ocen ludzkiego postępowania, które uzasadniane są bądź metafizycznie, bądź religijne, bądź umową społeczną obowiązującą powszechnie i nie podległą zmianie. Natomiast w sensie subiektywnym jest to postawa osobista człowieka, który poprzez swoje postępowanie świadome i dobrowolne wyraża relację do swego życia, określanego przez uznawany przez niego system norm.

Pojęcie moralności odnosi się przede wszystkim do czynu. W czynie podkreśla się, że może on być moralny lub niemoralny. Ostatecznie moralność jest pewną jakością aktu, która decyduje o tym, że jest on dobry lub zły. Na ten fakt składają się dwa zasadnicze elementy: po pierwsze – element obiektywnej zgodności z wartościami normatywnymi, istniejącymi niezależnie od woli jednostki, oraz po drugie – element subiektywny, który jest nastawieniem osoby spełniającej dany czyn. Jest to świadoma i wolna decyzja spełnienia poznanego dobra zgodnie z wartościami normatywnymi. Pominięcie któregośkolwiek elementu powoduje zubożenie i zniekształcenie prawdziwego pojęcia moralności. Obiektywny porządek jest stopniowo poznawany przez człowieka i uświadamiany przez niego w formie jakiejś nieodpartej konieczności, z którą trzeba się liczyć. To uświadomienie sobie obiektywnego porządku pociąga za sobą subiektywne, osobiste ustosunkowanie się do niego. Dlatego też tak ważny jest subiektywny element osobowy moralności. Zwrócenie uwagi na element subiektywny czynu moralnego jest konieczne, gdyż wewnętrzne ustosunkowanie się do czynu decyduje o jego wartości moralnej. Aby czyn był prawdziwie moralny, nie wystarczy tylko, by był materialnie dobry, ale musi być również formalnie dobry. Nie tylko zewnętrznie poprawny, ale prawdziwie ludzki, tj. świadomy i dobrowolny. Tylko w takim czynie osoba jest właściwie sobą. Czyny wynikające z przyzwyczajenia nie są tak nasze, jak te, które są wyrazem naszej linii działania. Pojęcie moralności łączy się z pojęciem dobra i zła, jako że one wyrażają albo jakąś wartość moralną, albo jej negację. Bywają również zabarwione uczuciowo, gdyż ku dobru kieruje się, a od zła odwraca ludzkie pożądanie. Zabarwienie uczuciowe powoduje, że czyn nie skierowany ku dobru, zazwyczaj łączy się z poczuciem winy, obciążeniem sumienia i lękiem przed karą.

Natomiast, gdy pojęcie moralności odnosi się do osoby, a nie do czynu, to bierze się pod uwagę nie tylko to, czy dana osoba jest zdolna do podjęcia czynów prawdziwie mo-

ralnych, ale również fakt przyjęcia przez tę osobę określonego systemu wartości i kierowania się nimi w życiu. Natomiast, gdy podkreśla się rozwój moralności danej osoby, to mamy na myśli rozwój wszystkich dyspozycji, które warunkują moralne postępowanie i o tym postępowaniu decydują. Tak rozumiana moralność, brana w znaczeniu przedmiotowym a nie formalnym, podlega rozwojowi.

Intencją autora przedstawianej publikacji jest spojrzenie na problematykę wychowania moralnego z personalistycznego punktu widzenia. Autor książki przeciwstawia się wychowaniu liberalnemu, w którym trudno jest odnaleźć zasady moralne. Jest przekonany, że wychowania nie można opierać na wartościach relatywnych, tzn. znajdujących się między jakąś wartością pozytywną i negatywną. Uważa, że w wychowaniu moralnym jedynym słusznym wyborem jest wybór dobra i w tym kierunku powinno iść wychowanie młodego człowieka.

Prezentowana książka zawiera, oprócz wstępu autora, siedem rozdziałów, zakończenie oraz bibliografię. Literatura, z której korzysta autor, jest ubogaconą pozycjami obcojęzycznymi, co wzmacnia omawianą tematykę i inspiruje do dalszych poszukiwań.

W rozdziale pierwszym autor dokonuje ogólnej charakterystyki wychowania moralnego. Uważa, że rozwój moralny odgrywa zasadniczą rolę w życiu młodego człowieka. Dlatego też zabieganie o kształtowanie zachowań i postaw moralnych jest cechą konstytutywną każdego wychowania. O wychowaniu moralnym autor książki mówi w aspekcie opisowym i oceniającym, uważa, że w praktyce pedagogicznej obie wersje wychowania moralnego mogą okazać się pożyteczne. Zależne to jest od stopnia dojrzałości umysłowej i społecznej młodego człowieka. Do tradycyjnych metod wychowania moralnego autor dopisuje nowsze metody, wśród których wymienia: metodę rozwijania samorządności wśród dzieci i młodzieży, klaryfikacji wartości oraz rozumowania moralnego. Na szczególną uwagę zasługują czynniki psychospołeczne uwarunkowania wychowania moralnego, które wspomagają skuteczność wychowania moralnego. Wśród nich wymienia m.in. podmiotowe traktowanie dzieci i młodzieży, tworzenie wśród nich atmosfery wolnej od lęku, umiejętność porozumiewania się między nimi oraz samodoskonalenie rodziców, wychowawców i nauczycieli.

Rozdział drugi jest przeglądem teorii rozwoju moralnego ze szczególnym uwzględnieniem teorii poznawczo-rozwojowych oraz teorii uczenia się. Szeroko zaprezentowane są stadia rozwoju moralnego w ujęciu J. Piageta i L. Kohlberga, natomiast dość ubogo na tym tle przedstawione są koncepcje rozwoju moralnego w teoriach uczenia się, czy też w teoriach humanistycznych. Z badań nad rozwojem moralnym autor ukazuje badania nad: zagadnieniem rozumowania moralnego, powiązaniem rozumowania moralnego z rozwojem intelektualnym oraz postępowaniem moralnym, czy też uniwersalność faz rozwoju moralnego i różnice w rozwoju moralnym dziewcząt i chłopców. Ostatecznie rozdział ten kończy krótkie ukazanie konieczności wychowania dzieci i młodzieży do przyswajania uniwersalnych norm moralnych, umiejętności odróżniania dobra od zła oraz kształtowanie sumienia. Są to czynniki, które jeśli zostaną prawidłowo ukształtowane staną się sprzyjające rozwojowi moralnemu.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym *Wartości tworzywem wychowania moralnego*, autor szeroko omawia różne sposoby rozumowania i istnienia wartości oraz podaje rozmaite ich klasyfikacje (np. E. Spranger, M. Rokeach). W tym względzie odnajdujemy również istotą literaturę polskojęzyczną zaprezentowaną przez autora. Wśród wartości mających istotny wpływ na wychowanie moralne dominujący staje się altruizm, która to

wartość w ujęciu autora jest nadrzędna w stosunku do innych wymienionych w prezentowanej publikacji. Rozdział kończy prezentacją teorii i badań dotyczących wartości.

Rozdział czwarty poświęcony jest autorytetowi w wychowaniu moralnym. Autorytet, podobnie jak wartości, jest istotnym elementem wychowania moralnego. Obszernie omówione jest pojęcie autorytetu oraz różne rodzaje autorytetu. Szczególny nacisk położono na zaprezentowanie znaczenia autorytetu w wychowaniu moralnym młodego człowieka. Autor wyszczególnia również cechy osobiste i kompetencje zawodowe nauczycieli. Nauczyciel charakteryzujący się wysokim poziomem moralnym powinien być wiarygodny w słowie i czynie. Do pełnego rozwoju moralnego konieczne jest świadome i celowe przypominanie osób, których życie i działalność na rzecz dobra innych stanie się wzorem postępowania moralnego.

Kolejny rozdział poświęcony jest nauczaniu religii w procesie wychowania moralnego. Autor podkreśla znaczenie, jakie może mieć katecheza szkolna w indywidualnym rozwoju moralnym ucznia. Uwypukla również różnego rodzaju koncepcje nauczania religii. Na szczególną uwagę zasługuje materiał dotyczący wymagań stawianych katechetom oraz problemów związanych z nauczaniem katechezy.

Rozdział szósty jest ukazaniem wychowania seksualnego jako integralnej części wychowania moralnego. Wychowanie seksualne zdaniem autora nie może być ukazane jedynie jako wartość sama w sobie. Takie podejście sprawia, iż znajduje się ono poza jakąkolwiek oceną moralną. Podkreśla konieczność wychowania seksualnego opartego na podstawach biologicznych i etycznych. Autor, powołując się na badania, m.in. Kilpatricka, uzasadnia, iż wychowanie seksualne odwołujące się do oceny moralnej nie tylko jest skuteczne, ale też poprawne. Do warunków poprawności wychowania seksualnego zalicza: wzajemną miłość rodziców, uświadomienie seksualne we właściwym czasie oraz podjęcie dialogu z młodzieżą przez rodziców na nurtujące ich problemy związane z płciowością człowieka.

W ostatnim rozdziale przedstawiona jest problematyka czynników dezintegrujących proces wychowania moralnego. Do czynników takich w dobie współczesnej zalicza się hipertrofię postaw konsumpcyjnych, dewaluację wartości moralnych, anonimowość w kontaktach międzyludzkich, instytucjonalizację życia społecznego, jak również nadmiar agresji i seksu w mediach. Natomiast czynnikami utrudniającymi proces wychowania moralnego w rodzinie są: dezintegracja życia rodzinnego, wadliwe postawy rodziców, niedosyt miłości rodzicielskiej oraz brak wzorców osobowych w rodzinie. Jednocześnie autor ukazuje wiele czynników niesprzyjających wychowaniu moralnemu uczniów w szkole. Są nimi przede wszystkim: autokratyczny styl kierowania wychowawczego, preferowanie kształcenia intelektualnego, niedocenywanie wychowania moralnego, jak i niedostateczna współpraca z rodzicami. Wśród innych czynników dezintegrujących wymienia autor pozbawienie dzieci i młodzieży dobrego przykładu ze strony dorosłych, nadmiar perswazji i pouczeń oraz brak konsekwencji w postępowaniu pedagogicznym.

Poszczególne rozdziały tworzą przejrzystą całość. Niewątpliwie zaletą recenzowanej książki jest możliwość wykorzystania jej zarówno przez szerokie grono pedagogiczne, wychowawców różnych ośrodków jak i rodziców. Inną zaletą jest zastosowanie krótkich streszczeń głównych idei zawartych w poszczególnych rozdziałach. Daje to czytelnikowi możliwość wyboru materiału, który leży u podłoża jego zainteresowań.

Książka ta może stać się cenną pozycją nie tylko dla osób zainteresowanych wychowaniem młodego pokolenia, ale również wskazówką w poszukiwaniach naukowych. Publikacja ta wpisuje się również w założenia reformy edukacji, która sygnalizuje koniecz-

ność wychowania młodego pokolenia we wszystkich płaszczyznach zmierzających do ukształtowania dojrzałej osobowości.

ks. Dariusz Buksik SDB

Stanisław Tokarski, *Dojrzałość religijna osób należących do wspólnot neokatechumenalnych*, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2001, ss. 199.

Książka *Dojrzałość religijna osób należących do wspólnot neokatechumenalnych* została napisana przez Stanisława Tokarskiego pracownika Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Autor jest jednym z inicjatorów powstania Stowarzyszenia Psychologów Chrześcijańskich. Problematyka książki znajduje się w nurcie zainteresowań autora, który w swojej pracy badawczej podejmuje zagadnienia psychologii religii, motywacji i psychoterapii.

Publikacja ta wpisuje się w bogatą literaturę psychologiczną dotyczącą badań nad religijnością i dojrzałością religijną człowieka. Dojrzałość religijna jest przedmiotem badań i interpretacji wielu dyscyplin, m.in. nauk filozoficznych, społecznych, teologicznych i psychologicznych. Zjawisko religijności w aspekcie psychologicznym badane jest pod kątem związku z życiem psychicznym człowieka. W badaniu i interpretacji tego zagadnienia występuje zróżnicowanie teorii i zasad, z których każde ma swoich zwolenników, jak i przeciwników. Ktoś może postawić pytanie, czy książka Tokarskiego wnosi coś nowego i czy warto poświęcić jej czas? Moim zdaniem zasługuje ona na szczególną uwagę, nie tylko z racji innego w niej ujęcia problemu dojrzałości religijnej, ale także z racji szeroko przedstawionych badań własnych.

Prezentowana książka zawiera wstęp, trzy rozdziały, streszczenie, bibliografię, spis tabel i wykresów, aneksy oraz spis treści. Literatura przedstawiona w bibliografii jest bogata i wszechstronna, zawiera 167 pozycji, w tym także pozycje obcojęzyczne. W aneksie autor zamieszcza opis zastosowanych narzędzi badawczych. Na szczególną uwagę zasługują narzędzia opracowane przez autora. Są nimi: Skala Dojrzałości Postaw Religijnych (SDPR) badająca integralny, wspólnotowy i dynamiczny charakter religijności oraz Kwestionariusz Wartości Religijnych (KWR) i Preferowane Wartości (PW) jako narzędzia badające centralność wartości religijnych w systemie wartości.

Rozdział pierwszy został poświęcony omówieniu teoretycznych podstaw badań nad dojrzałością religijną. Zagadnienie to zostało ukazane jako wynik interdyscyplinarnych poszukiwań. Inspiracją dla autora stały się: teologia, filozofia i psychologia. Na tej podstawie dokonał określenia wskaźników dojrzałości religijnej. Sformułowania zaczerpnięte z teologii i filozofii posłużyły autorowi do pełniejszego zrozumienia tej kwestii w perspektywie psychologicznej. Ukazując psychologiczne aspekty dojrzałości religijnej, opiera się na różnych szkołach psychologicznych, odwołując się zarówno do autorów zagranicznych (m.in. Z. Freuda, K. G. Junga, E. Frankla, G. Allporta czy A.H. Masłowa), jak i polskich (m.in. J. Pastuszki, Z. Uchnasa, J.A. Nowaka, W. Prężyny i Z. Chlewińskiego). Różnorodność poglądów pozwoliła autorowi spojrzeć na dojrzałość religijną w sposób komplementarny. Rozważania teoretyczne kończą się zaprezentowaniem psychologicz-